

Артикуца Наталія Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ВИРІШЕННЯ МОВНО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ПРОБЛЕМ У СФЕРІ ПРАВОТВОРЧОСТІ

Актуальні проблеми правотворчості висвітлювались у працях багатьох українських вчених-правознавців, серед яких: В. М. Алексеев, О. В. Батанов, О. В. Богачова, В. С. Гарбуз, Є. В. Годованик, Л. М. Горбунова, Ж. О. Дзейко, О. Л. Дзюбенко, Ж. П. Докторова, Н. А. Железняк, О. В. Зайчук, І. П. Козинцев, П. М. Кондик, О. Л. Копиленко, В. М. Косович, В. П. Крижанівський, В. І. Муравйов, М. П. Недюха, І. І. Онищук, Н. М. Оніщенко, О. Г. Пушенко, В. К. Рибачек, В. І. Риндюк, В. Г. Рогань, О. Семьоркіна, М. О. Теплюк, І. С. Терлецька, А. Ткачук, Ю. С. Шемшученко, І. Д. Шутак та інші.

Серед відомих зарубіжних авторів праць із проблем правотворчості – Артур Дж. Райнерсон, Бруно Бофюме, Гарт Торнтон, Губерт Іздебський, Дж. Пауль Салемб'є, Джералд Л. Голл, Джон Н. Бейтс, Елмер Дріджер, Жак Лагасе, Жан-Луї Бержель, Жерар Коссіньяк, Жіль Ремійяр, Йенс Бартельсон, Костянтин Стефану, Ліонель Левер, Марк де Лор, Мартін Кац, Партік Гілі, Поль Дельнуа, Рішар Трамбле, Робер К. Бержерон, Родолфо Пагано, Серж Ларті, Хелен Ксантакі та інші.

У працях названих авторів наголошується на необхідності вдосконалення юридико-технічних засобів та інструментів, застосовуваних під час підготовки законодавчих текстів та практичного розв'язання різноманітних проблем, що супроводжують цей творчий процес.

Вирішувати мовно-термінологічні проблеми у сфері правотворчості покликана законодавча (законотворча, правова, юридична) лінгвістика, що фокусує увагу на мові, термінології, стилістиці законодавчих актів. У всіх розвинених країнах це актуальний прикладний напрям міжгалузевих досліджень, спрямований на визначення закономірностей функціонування мовних одиниць у законодавчих текстах, пошук оптимальних засобів мовної репрезентації правових норм, встановлення правил використання мовних ресурсів у сфері законодавства і законотворення, і на основі цього – розроблення науково-обґрунтованих методичних рекомендацій щодо правильного мовного оформлення законодавчих актів і законопроектів.

Методологічний апарат сучасної законодавчої лінгвістики складається із значної кількості загальнонаукових і специфічних

методів і прийомів, придатних для аналізу мовного матеріалу нормативно-правового характеру: семантичного, текстологічного, історико-етимологічного, порівняльно-історичного, компонентного, дистрибуційного, трансформаційного, тлумачення, дефініювання, тезаурування, моделювання, статистичного, стилістичного експерименту та інших.

Мистецтво законотворчості значною мірою полягає у фаховому володінні цими методами роботи із законодавчим текстом, вмінні застосовувати їх для розв'язання тих чи інших мовно-термінологічних проблем. Як правило, більшість із наявних проблем потребує комплексного підходу до їх вирішення.

Застосування саме комплексного підходу у процесі дослідження законодавчої мови та вирішення різноманітних проблем мовно-термінологічного характеру, зокрема добору термінів для кодифікації у законодавчих актах, допоможе забезпечити об'єктивність і зваженість винайдених рішень щодо кожного конкретного випадку та уникнути помилкових слово- і терміновживань у процесі кодифікації, адже будь-які мовні «девіації» та відхилення від мовних норм є неприпустимими у текстах нормативно-правового характеру.

Першочерговим завданням для вирішення численних мовно-термінологічних проблем, актуальних передусім для сфер кодифікаційної, експертної та лексикографічної діяльності, вважаємо розроблення на основі комплексного підходу науково обґрунтованих методичних рекомендацій, вказівок та інструкцій, зокрема, у формі чітких алгоритмів дій для вирішення лінгвістичних проблем як у сфері законотворчості, так і в правозастосовній практиці. Так, для задоволення практичних фахових потреб розробників законопроектів, нормопроектувальників, редакторів та експертів нормативно-правових текстів гостро необхідними є такі лінгвістичні інструменти у формі чітких та науково обґрунтованих настанов:

- Алгоритм дій нормопроектувальника у виборі терміна для кодифікації.

- Алгоритми дій розробників законопроектів для складання термінологічного апарату закону (законопроекту) або іншого нормативно-правового акта.

- Алгоритми дій законопроектувальників у побудові законодавчих дефініцій.

- Алгоритми дій термінологів, юрлінгвістів, редакторів та експертів законопроектів у комплексній оцінці відповідності термінологічного складу законодавчого акта національним та міжнародним термінологічним стандартам.

- Алгоритми дій перекладачів міжнародно-правових актів у доборі автентичного еквівалента терміна та виборі оптимального

методу перекладу.

- Алгоритми дій юрлінгвістів-експертів під час проведення різного роду лінгвістичних експертиз: лінгвістичної експертизи законопроектів, лінгвістичні експертизи конфліктних текстів у документаційних та інформаційних спорах, судових криміналістичних експертиз (авторознавчих, почеркознавчих, фоноскопичних тощо).

Сфокусуємо увагу на першому з них.

За відсутності кодифікованого терміна (закріпленого й усталеного в законодавстві) виникає проблема вибору термінологічної одиниці з низки синонімічних, дублетних або варіативних найменувань, що конкурують між собою в юридичному мовленні, або проблема створення (пошуку) нового терміна та введення його в законодавчий словник.

Алгоритм дій законопроектувальника для вирішення термінологічних проблем, пов'язаних із вибором терміна такий: для відбору оптимальної термінологічної одиниці серед конкуруючих найменувань та кодифікації її в законодавчому акті слід ретельно зважити на такі параметри терміноодиниць: 1) семантичні, 2) історико-етимологічні, 3) граматично-словотвірні; 4) функційно-стилістичні. Але розглянути та оцінити їх потрібно у комплексі, зупинивши свій вибір на тому варіанті терміна, який має найбільше переваг та потенційних можливостей за цими найважливішими лінгвістичними критеріями.

Аналізуючи семантику термінологічних одиниць, слід враховувати їх однозначність або багатозначність (щодо останніх – здатність до повного позбавлення від багатозначності на текстуальному рівні), пряму чи опосередковану співвіднесеність із позначуваним поняттям (переносні значення та тип переносу), їхні системні логіко-сміслові зв'язки (родо-видові, синонімічні, антонімічні). Якщо терміни виявилися абсолютно тотожними за значенням, вирішальними стають інші параметри, точніше їхній комплекс.

Історико-етимологічна (генетична) характеристика терміна складається з історії його походження та розвитку, з пошуку відповідей на запитання: питомий чи запозичений термін (або терміно-елемент у його структурі)? якщо запозичений, то з якої мови походить? національний чи інтернаціональний? коли з'явився в українській мові? чи зафіксований в історичних українських пам'ятках та законодавчих джерелах? який шлях розвитку пройшов? Відповіді на ці запитання містять етимологічні та історичні довідники, словники іншомовних слів. Перевага надається усталеним питомим та інтернаціональним (міжнародним) термінам (поширені більше ніж у трьох неспоріднених мовах). На відміну від інтернаціоналізмів, екзотизми (які означають специфічні явища правового побуту, звичаїв, державного устрою, назви органів, посад, законодавчих актів окремих

країн), є рідко вживаними; їхнє використання має бути мотивованим. Слід пам'ятати, що в процесі формування законодавчого словника значну кількість термінів-слів і термінологічних словосполучень утворено шляхом поєднання національних та запозичених терміноелементів або термінів (*векселедавач, імунітет свідка, латентна злочинність*). Скопійовані засобами рідної мови іншомовні терміни є кальками (*демократія* → *народовладдя, інтернаціональний* → *міжнародний*). Найбільш поширені термінологічні одиниці іншомовного походження в нормативно-правових актах не перекладаються і передаються за допомогою транслітерації (*адато, авіе=за пред'явленням, Еап international=Міжнародна асоціація товарної нумерації*).

За словотвірними параметрами переваги мають термінологічні одиниці, побудовані за продуктивними моделями національного або інтернаціонального термінотворення (синтаксичний, морфологічний, лексико-семантичний, морфолого-синтаксичний). При цьому слід пам'ятати, що перше місце за продуктивністю складає синтаксичний спосіб: термінологічні словосполучення складають близько 80% сучасного законодавчого словника.

Якщо обидві моделі продуктивні (наприклад *примушувати* чи *змушувати*?), слід обрати той термін, який має більші словотвірні можливості й зв'язки (у даному випадку – дієслово *примушувати*, оскільки є похідне безафіксне утворення *примус*; *змушувати* не має подібного еквівалента).

Серед важливих граматичних засобів та інструментів – урахування граматичних та синтаксичних параметрів (сполучуваності) термінів (синтагматика), типових лексико-граматичних моделей реалізації значень, особливостей синтаксису тексту в цілому та його композиційних елементів.

Функційно-стилістичні характеристики термінологічної лексики є надзвичайно важливими для кодифікації, оскільки дозволяють відкинути все неприйнятне: стилістично й емоційно-експресивні забарвлені елементи, позалітературні засоби, які супроводжуються у словниках спеціальними позначками або ремарками: *розм., прост., побут., діал., рідковж., презирл., принизл., проф., публіц., сленг, жарг., арго, заст., арх., оказ.* тощо. Пор.: *порушення прав людини* і *«брутальне» порушення прав людини* (газ. «Юридична практика») (стилістичні конотації – експресивність, оцінність).

З'ясовуючи функційні параметри терміноодиниць, слід з'ясувати: якою є сфера вживання терміна, частотність вживання (в законах та інших нормативно-правових актах та документах), хронологічні зміни у цих параметрах та з чим пов'язані ці зміни. За матеріалами електронних Баз даних «Законодавство України» та

лексикографічних джерел можна виявити такі параметри та простежити тенденції щодо змін у функціонуванні термінів.

Довідкову базу нормопроектувальника нині складають:

- 1) закони України, підзаконні акти (міжгалузеві та галузеві), словники законодавчих термінів;
- 2) словники відповідної сфери (енергетика та її різновиди);
- 3) міжнародні стандарти ІЕС, ІSO та міжнародні конвенції;
- 4) державні стандарти України (ДСТУ);
- 5) збірники стандартизованих і рекомендованих термінів;
- 6) міжгалузеві та галузеві нормативні документи;
- 7) енциклопедії, енциклопедичні словники, довідники;
- 8) тлумачні словники та словники-довідники української мови;
- 9) словники труднощів слово- і терміновживання;
- 10) словники іншомовних слів та інтернаціональних терміноелементів, етимологічні словники;
- 11) перекладні словники;
- 12) наукові праці (підручники, монографії, статті у фахових журналах).

Отже, як бачимо, для якісного нормопроекування законотворець має вільно володіти навичками аналітичної, науково-дослідницької, інформаційно-пошукової діяльності, зокрема, вмінні застосовувати методики комплексного аналізу, оцінки та експертизи мовного матеріалу для правильного розв'язання мовно-термінологічних проблем у процесі кодифікації.

Бутковська Оксана Степанівна,

асистент кафедри української мови імені професора Івана Ковалика Львівського національного університету імені Івана Франка, кандидат філологічних наук

МОВНА ПОЛІТИКА В ДИСКУРСІ ЗМІ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

Мовна політика спрямована на вирішення складних національно-мовних проблем, запровадження змін у мовно-політичній сфері, які мають ідеологічне та соціальне значення для країни. Медіа – це той інструмент, який найшвидше реагує на зміни чи пропозиції змін стосовно мовних практик. Відтак, мова сучасних медіа-текстів вирізняється широким використанням соціолінгвістичних термінів, що дає змогу прослідкувати, як змінюються вектори реалізації мовної політики та яку оцінку вони отримують в українському медіа-дискурсі.

Матеріалом для дослідження стали термінологічні одиниці (56 термінів), які актуалізують в своєму значенні ознаку 'мовні заходи',